घनश्याम पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह (एम.ए.)
दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
चम्पा अधिकारी
त्रि.वि दर्ता नं. : ६-१-३२-१६३-२००१
अनुक्रमाङ्क : १९
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०७७

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग एम.ए. दोस्रो वर्षकी छात्रा चम्पा अधिकारीको **घनश्याम पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको** अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । वहाँले निकै परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको समुचित मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

डा. ईश्वरीप्रसाद गैरी
सहप्राध्यापक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति : २०७७/११/२०

स्वीकृतिपत्र

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे ....
(विभागीय प्रमुख)

सहप्रा.डा. ईश्वरीप्रसाद गैरे ....
(शोधनिर्देशक)

उपप्रा.डा. अशोक थापा ....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७७/११/२८

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत गरिएको 'घनश्याम पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र आदरणीय गुरु सह प्रा.डा. ईश्वरीप्रसाद गैरेको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुद पनि यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा अति नै प्रेमपूर्वक निर्देशन एवम् ज्ञानबर्द्धक सल्लाह र सुझाव दिनुहुने आदरणीय गुरु ईश्वरीप्रसाद गैरेज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञपताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शीर्षक अध्ययन गर्न स्वीकृत प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्ने नेपाली केन्द्रीय विभाग तथा विभागीय प्रमुख प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरेज्यूप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । उक्त शोधकार्य पूरा गर्न आवश्यक सामग्री तथा जानकारी उपलब्ध गराउनु हुने शोधनायक श्री घनश्याम पुडासैनीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै शोधकार्य तयारीका क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्न सहयोग गर्ने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय र त्यहाँ कार्यरत कर्मचारीप्रति पनि म कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रमा आइपरेका समस्याहरूमा बिनाहिचकिचाहट प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा उचित सल्लाह सुझाव दिनुहुने सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको यस स्थानसम्म आइपुग्न प्रेम, प्रेरणा, सहयोग र आर्शीवाद प्रदान गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चिएर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनु हुने परमपुज्य ससुराबा लोकनाथ जमकटेल र सासूआमा बालकुमारी जमकटेलप्रति आजन्म ऋणी छु । मेरो अध्ययनलाई हरदम साथ र सहयोग प्रदान गर्ने दाइ रमेश अधिकारी भाइ अभिशेक, दिदी र बहिनीहरूलाई हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु । मेरो अध्ययनको यो क्षणसम्म हरदम प्रेरणा, सहयोग र अवसर प्रदान गर्नु हुने मेरा श्रीमान् राजाराम जमकटेलप्रति म सदा कृतज्ञ छु । साथै ज्ञानी भएर साथ दिने छोरा युवराज र सानी छोरी युनालाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधलेखनकार्यलाई सुरुदेखि अन्तिमसम्म सम्पूर्ण रूपमा सहयोग गर्नु हुने श्री कालिकाशरण माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक श्री गोपालप्रसाद गजुरेल तथा सहायक प्रधानाध्यापक श्रीमती राममाया अधिकारीज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै सहकर्मी शिक्षक/शिक्षिका मित्रहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधकार्यलाई छिटो र छरितो रूपमा टङ्कर्ण कार्य गरेर सहयोग गरिदिनु हुने वृष रावललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विनम्रताका साथ त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६८/६९
त्रि.वि.द.नं. : ६-१-३२-१६३-२००१
क्रमाङ्क : १९
मिति : २०७७/११/१४

शोधार्थी

....
चम्पा अधिकारी

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१	विषयपरिचय	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	अध्ययनको औचित्य	४
१.६	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७	सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.८	शोधविधि	५
१.९	शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद
घनश्याम पुडासैनीको जीवनी र व्यक्तित्व

२.१.	घनश्याम पुडासीनको जीवन	६
	२.१.१ विषयप्रवेश	६
	२.१.२ वंश परिचय	६
	२.१.३ पुर्ख्यौली	७
	२.१.४ जन्म र जन्मस्थान	७
	२.१.५ बाल्यकाल	७
	२.१.६ शिक्षादीक्षा	८
	२.१.७ विवाह र सन्तान	८
	२.१.७.१ विवाह	८
	२.१.७.२ सन्तान	९
	२.१.८ संस्थागत संलग्नता	९
	२.१.९ राजनीतिक संलग्नता	९
	२.१.१० आर्थिक अवस्था	१०
	२.१.११ पारिवारिक जीवन	१०
	२.१.१२ कार्य क्षेत्र	११
	२.१.१३ रुचि तथा स्वभाव	११
	२.१.१४ जीवन दर्शन	११
	२.१.१५ प्रेरणा र प्रभाव	१२
	२.१.१६ भ्रमण	१२
	२.१.१७ प्रकाशित अप्रकाशित कृति तथा फुटकर रचनाहरू	१३
	२.१.१८ सम्मान र पुरस्कारहरू	१४
	२.१.१९ निष्कर्ष	१५
२.२	घनश्याम पुडासैनीको व्यक्तित्व	१६
	२.२.१ विषयप्रवेश	१६

२.२.२ बाह्य व्यक्तित्व १६
२.२.२.१ शाररिक व्यक्तित्व १६
२.२.२.२ स्वभाव १७
२.२.२.३ खानपिन १७
२.२.२.४ व्यवहार १७
२.२.३ आन्तरिक व्यक्तित्व १७
२.२.३.१ साहित्यकार व्यक्तित्व १७
२.२.३.२ कवि व्यक्तित्व १८
२.२.३.३ कथाकार व्यक्तित्व १८
२.२.३.४ सम्पादन व्यक्तित्व १९
२.२.३.५ यात्रा संस्कारणकार व्यक्तित्व १९
२.२.४ साहित्येतर व्यक्तित्व १९
२.२.४.१ धार्मिक एवम् सांस्कृतिक व्यक्तित्व १९
२.२.४.२ सामाजिक व्यक्तित्व २०
२.२.४.३ प्राध्यापन व्यक्तित्व २०
२.२.४.४ जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व लेखनबीच अन्त सम्बन्ध २१
२.२.४.५ निष्कर्ष २१

तेस्रो परिच्छेद
घनश्याम पुडासैनीको साहित्यिक यात्रा चरण विभाजन र प्रवृत्ति

३.१ पृष्ठभूमि २३
३.२ चरणगत विभाजन २४
३.२.१ पहिलो चरण (२०३१ देखि २०४५ सम्म) २४
३.२.२ दोस्रो चरण (२०४५ देखि २०६० सम्म) २४
३.२.३ तृतीय चरण (२०६१ देखि हालसम्म) २५
३.३ चरणगत प्रवृत्तिहरू २६
३.३.१ प्रथम चरणगत प्रवृत्ति २६
३.३.२ द्वितीय चरणगत प्रवृत्ति २७
३.३.३ तृतीय चरणगत प्रवृत्ति २८
३.४ निष्कर्ष २९

चौथो परिच्छेद
घनश्याम पुडासैनीको कृतित्वको अध्ययन तथा विश्लेषण

४.१ पृष्ठभूमि ३१
४.२ 'अचूक अस्मिता' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण ३१
४.२.१ परिचय ३१
४.२.२ शीर्षक ३३
४.२.३ संरचना ३३
४.२.४ विषयवस्तु/मूलभाव ३४
४.२.४.१ राजनीतिक ३४
४.२.४.२ मानवीय भावना ३६
४.२.४.३ देशप्रेम ३६

४.२.४.४ प्रकृति प्रेम ३७
४.२.४.५ वैयक्तिक भाव ३८
४.२.४.६ अस्तित्वबोध ३९
४.२.४.७ धार्मिक भावना ४०
४.२.४.८ स्रष्टाप्रति सम्मान ४१
४.२.४.९ नारीवादी ४१
४.२.५ भाषाशैली ४१
४.२.६ विम्ब तथा प्रतीक ४३
४.२.७ लय विधान ४४
४.२.८ अलङ्कार विधान ४५
४.२.९ रस विधान ४६
४.३ निष्कर्ष ४७

पाँचौं परिच्छेद
घनश्याम पुडासैनीका कथाहरूको विश्लेषण

५.१ सामान्य परिचय ४९
५.२ 'ऊ मरेको छैन' कथाको विश्लेषण ४९
५.३ 'शङ्काको परिणाम' कथाको विश्लेषण ५१
५.४ 'संयोगको सुरुवात' कथाको विश्लेषण ५३
५.५ 'दिन फेरि फर्कन्छ' कथाको विश्लेषण ५५
५.७ 'आत्मघात' कथाको विश्लेषण ५७
५.८ 'सारी च्यातिएपछि' कथाको विश्लेषण ५९
५.९ 'गरिमा' कथाको विश्लेषण ६१
५.१० 'निर्विवेक रेखाङ्कन' कथाको विश्लेषण ६३
५.११ 'क्रोधी चट्याङ' कथाको विश्लेषण ६४
५.१२ 'परिस्थितिको दास' कथाको विश्लेषण ६५
५.१३ 'सङ्कीर्ण चित्त' कथाको विश्लेषण ६७
५.१४ 'नियत' कथाको विश्लेषण ६९
५.१५ 'रहस्य' कथाको विश्लेषण ७०
५.१६ 'अज्ञात अनिष्ट' कथाको विश्लेषण ७१
५.१७ 'अन्योल' कथाको विश्लेषण ७२
५.१८ निष्कर्ष ७४

छैटौं परिच्छेद
सारांश तथा निष्कर्ष

७.१ सारांश ७७
७.२ निष्कर्ष ७९

परिशिष्ट
सन्दर्भ सामग्रीसूची